

Çay Turizmi: Doğu Karadeniz Bölgesinde Uygulanabilirliği Üzerine Değerlendirme (Tea Tourism: Evaluation on Applicability in the Eastern Black Sea Region)

*Ali İSKENDER^a

^a Atatürk University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Guidance, Erzurum/Turkey

Makale Geçmişi

Gönderim Tarihi:19.07.2020

Kabul Tarihi:03.09.2020

Anahtar Kelimeler

Çay

Kültür

Turizm

Öz

Turistler gittikleri destinasyonda tarihi, doğal güzellikleri ziyaret etmenin yanı sıra kültürel değerleri içeren yerel lezzetleri de deneyimlemek ve bu yerel lezzetlerin hikâyesini öğrenmek istemektedir. Turistler için ziyaret ettikleri bölgenin gastronomik lezzetleri ve mutfak kültürleri ile bu ürünlerin hikâyesi de birer çekim yeri unsurlarındandır. Çekim yeri unsurları içerisinde sosyokültürel özellikler taşıyan Türk çay kültürü ve çayı bir turistik ürün olarak pazarlanabilir. Çay ülkemizde yalnızca tarımsal ve ekonomik bir ürün olmakla kalmayıp bir kültür göstergesi konumundadır. Çayın bir turistik ürün olarak kullanılması Türk çayının dünyada tanıtılması açısından etkili olmasının yanı sıra yeni bir turistik akım yaratarak çay yetiştirilen bölgelerde ekonomik açıdan da canlanma sağlayacaktır. Çay turizmi alternatif turizm türlerinden kırsal turizm ve gastronomi turizmi çerçevesinde ele alınan bir konudur. Bu çalışma Türkiye'nin çay turizmi potansiyelini ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde uygulanabilirliğini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Türkiye'nin çay turizmi ile ilgili hedefleri incelenmiş, atılması planlanan adımlar ve dünyadaki örnekler karşılaştırılmıştır. Daha sonrasında ise Türkiye'de çay turizmi ile ilgili mevcut ve geçmişteki örnekler değerlendirilmiştir.

Keywords

Tea

Culture

Tourism

Abstract

Tourists want to visit the historical, natural beauties in the destination they visit as well as experience local tastes with historical and cultural values and to learn the story of these local tastes. Gastronomic flavors and culinary cultures of the region for tourists are also elements of destination attractions. Turkish tea culture and consumption, which possess sociocultural features, can be marketed as a tourist product. Tea is not only an agricultural and economic product in our country, but also a cultural indicator. Using tea as a touristic product will be effective in terms of introducing Turkish tea in the world, as well as creating a new touristic trend and will provide an economic recovery in the regions where tea is grown. Tea tourism is a subject that is handled within the framework of rural and gastronomy tourism in alternative tourism types. In this study, the potential of Turkey in tea tourism will be discussed. Document review method was used in this research

Makalenin Türü

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar

E-posta: ali.iskender@atauni.edu.tr (A. İskender)

DOI: 10.21325/jotags.2020.643

GİRİŞ

Çay turizmi Doğu Karadeniz Bölgesi içerisinde özellikle Rize ve Trabzon illerinde uygun alt yapı, iklim ve çevre koşulları sayesinde geliştirilebilir bir alternatif turizm türüdür. Doğu Karadeniz Bölgesinde turizm ağırlıklı olarak doğa temelli veya kültür temelli olarak sürdürülmektedir. Günümüzde insanlar turizmde çeşitlilik arayışı içerisinde. Bir süre sonra turistler tatillerinde farklı arayışlar içerisine girebilmektedir. Turistik tüketici davranışları dinamik bir yapıdadır. İnsanlardan gelen bu talebe turizm sektörü alternatif turizm türleri veya özel ilgi turizm türleri ile cevap vermeye çalışmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinde henüz tam olarak yaygınlaşmamış olsa da çay turizmi açısından kaynakların bol olduğu bilinmektedir. Çay bitkisi ülkemizde bölge sınırları içerisinde yetiştirilmektedir. Çay bölge insanı için başlıca gelir kaynaklarından. Özellikle Rize ili içerisinde tarım yapılan arazilerin %90'dan fazlasında çay yetiştirilmekte olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan çay tarımı ile ilgilenen yerli halk için çay turizmi ek bir gelir yaratabilecek yapıya sahiptir. Bölgede turizm çeşitliliğini artırmak için yeni bir fırsat sunan çay turizmi ilgi bekleyen turizm türlerindedir.

Çay turizmi ile ilgili iyi örnekler Çin, Hindistan, Sri Lanka ve Güney Kore'de mevcuttur. Bu ülkelerde çay turizmi kabul görmüş alternatif turizm türlerindedir. Çin'de çay turizmi kapsamında çay ekili alanlar içerisinde veya yakınında butik konaklama işletmeleri faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda ülkede çayın şifa verici özelliklerinden otel bünyesindeki SPA merkezlerinde yararlanılmaktadır. Çin'de geleneksel Çin çay porseleni ve çay bardağı şeklinde inşa edilmiş çay müzesi oldukça popülerdir. Sri Lanka'da marka olmuş "ceylon çayı" çay turizmi kapsamında oldukça etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Ülkede eski çay fabrikaları otellere dönüştürülerek kullanılmaktadır. Çay turizminin dünyadaki örneklerine bakılınca sürdürülebilir ve kırsal turizm kapsamında doğaya zarar vermeden çay turizmi faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Kırsal turizm kırsal alanlarda gerçekleştirilen, doğal kaynakların kullanıldığı ve doğa ile iç içe olma durumunun ortaya çıktığı bir turizm türüdür (Oğuz, 2020).

Genel olarak çay turizmine katılan "çay turistlerinin" motivasyon araçları; çay tadımı, çay tarlaları içerisinde yürüyüş yapmak, geleneksel çay ritüellerini deneyimlemek, çay üretim sürecini deneyimlemek, çay toplama deneyimi, fotoğraf çekmek ve çay alışverişi yapmaktır. Ülkemizde çayın turistik amaçlı yeterli düzeyde kullanılmadığı veya potansiyelinin değerlendirilemediği düşünülmektedir. Dünyada en çok çay tüketen ve dünya çay üretiminde beşinci sırada yer alan Türkiye (Çay Sektörü Raporu, 2019, s. 4; Demirçivi, 2018, s. 132) çay bitkisinden alternatif gelirler kazanmayı arzuluyorsa çay turizmine sürdürülebilir uygulamalar çerçevesinde yönelmelidir. Doğu Karadeniz Bölgesi sanayide ve tarımda kısıtlı imkânlarla sahiptir. Bu bağlamda çay turizmi ile bölgede ekonomik hareketliliğin de sağlanacağı ileri sürülebilir. Son zamanlarda çay turizmindeki fırsatları fark eden bölge yerel yönetimleri bu turizm türü çerçevesinde neler yapılabileceğini tartışmaktadır. Buna yönelik çalıştay ve sempozyumlarda özellikle Rize ili merkez olmak üzere neler yapılabileceği ve dünyada iyi örnekler sunan ülkelerdeki uygulamaların Türkiye'ye uyarlanması tartışılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde çalıştaylarda çay turizmi ile ilgili alınan kararlar detaylıca verilmiştir. Bu çalışma ülkemizdeki çay turizm olanaklarını vurgulamayı, potansiyelini ortaya koymayı ve çay turizminin uygulanabilirliğini tartışmayı amaçlamaktadır.

Çay ile İlgili Genel Bilgiler

"Çay" kelimesi Çince "Ça" kelimesinden türemiştir. Çaya ilk olarak Milattan Önce 2700 yılına ait yazılı belgelerde rastlanmaktadır. Fakat bu kayıtlarda çayın ilaç amaçlı kullanıldığından bahsedilmektedir. Milattan sonra 400 yılına gelindiğinde çay artık Çinlilerin milli içeceği haline gelmiştir. Ortaçağda ticari faaliyetlerin dünya

genelinde yaygınlaşması ile birlikte çayın dünyaya yayılım serüveni de başlamıştır. Avrupa'nın çay ile tanışması Haçlı seferleri sırasında olmuştur. 1310 yılında "Hollanda-Doğu Hindistan" şirketine ait gemiler çayı Hollanda'ya getirdiler ve kısa süre içerisinde çay Hollanda'da oldukça sevilen bir içecek haline gelmiştir. Paris'e ilk çay 1635'te Londra'ya ise 1650 yılında ulaşmıştır. Rusya çay ile 1638, Almanya 1647 yılında tanışmıştır. Çayın kitlelerce beğenilmesinde doktorların tavsiyeleri de etkili olmuştur (Doğan, 2018, s.4-6; Çay Sektörü Raporu, 2015, s.2).

Çayın Türkler tarafından bilinmesi Avrupa ile yakın tarihlere denk gelmektedir. Çayın İstanbul'da içecek olarak kullanılması 1600'lü yıllar içerisinde gerçekleşmiştir. Zaman içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nda çay içecek olarak yaygınlaşmaya başlamış ve bunun üzerine dönemin ticaret bakanı İsmail Paşa tarafından Çin'den ithal edilen çay fidanları 1888 yılında Bursa'da dikilmiştir. Fakat bölgenin iklim özellikleri çay yetiştiriciliğine uygun olmayınca bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonrasında ise 1917 yılında çay üretimi ile ilgili yeni girişimlere başlanmıştır. Prof. Dr. Ali Rıza Erten çay üretimi için benzer ekolojik koşullara sahip olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nin üretim için uygun alanlar olabileceğini açıklamıştır. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte Rıza Erten hocanın çay üretimi ile ilgili hazırladığı rapor rafa kaldırılmıştır. Savaşın ardından 1924 yılında Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ciddi bir işsizlik ve geçim sorunları ortaya çıkmıştır. Bölge insanı ekonomik kaygılarla göç etmeye başlamıştır. Bunun üzerine bölgede iş alanı yaratmak elzem hale gelmiştir. Sonrasında "Rize Vilayeti ile Borçka Kazasında Fındık, Portakal, Mandalina, Limon ve Çay Yetiştirilmesi" adı altında 407 sayılı kanun yürürlüğe sokulmuştur. 1937 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'ne bağlı Gürcistan'dan 20 ton çay tohumu satın alınarak ülkemizde çay üretimi kesin şeklini almıştır. 1938 yılında ilk çay hasadı yapılarak 30 kg siyah çay üretimi başarıyla gerçekleşmiştir (Doğan, 2018, s. 8-10).

Çay binlerce yıldır alkolsüz içecekler grubunda sıvı olarak tüketilen ve ülkemizde sudan sonra en çok tüketilen sıvı gıda olarak bilinmektedir. Çayın Latince adı "Camellia sinensis" olup kuzey yarımkürede 4. paralel güney yarım kürede ise 27. paralel dereceleri arasında bulunan kuşakta üretimi yapılmaktadır. Çay yıllık bol yağış alan yağış oranının aylara göre dağılımın düzenli olduğu alanlarda yetişmeye uygun ve ekonomik olarak üretimi yapılan bir bitkidir (Özçırak, 2019). Türkiye'de çay üretimi Gürcistan sınırından başlayarak Ordu ilini içine alan kuşakta gerçekleştirilmektedir. Bu bölge içerisinde ise Rize ili çay yetiştiriciliği bakımından en yaygın, birinci derecede çay üreticiliğine uygun alanlara sahiptir. Rize ili Türkiye çay üretiminin %60'ını karşılamaktadır (Özyazıcı, Sağlam, Dengiz ve Erkoçak, 2014). Çay bölge insanı için "yeşil altın" değerinde olup ekonomik ve sosyokültürel açıdan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ciddi öneme sahip bir bitkidir. Bölgede çay tarımına başlanmadan önce ekonomik değeri daha az olan mısır, fasulye ve pirinç tarımı yapılmaktaydı. Bölgenin yer şekilleri engebeli olduğundan hububat tarımı yapılamamakta ve bu nedenle tarım daha ziyade geçimlik düzeyde sürdürülmekteydi. Zaman içerisinde bölgede çay üretimi artmıştır. Çay tarımında birim alan başına elde edilen verim ve kazanç diğer ürünlere göre oldukça yüksek düzeydedir. Bu karlılık oranından dolayı zamanla bölgede narenciye, mısır üretimi azalarak yerini çay üretimine bırakmıştır. Günümüzde Rize, Trabzon ve Artvin'in çay üretimi yapılan bölgelerinde çay dışında neredeyse başka bir ürünün ekonomik amaçlı üretimi yapılmamaktadır. Rize ilinde çay üretimi yapılan alanlar ildeki toplam tarımsal üretimin yapıldığı alanların %91,8'ine denk gelmektedir (Özçırak, 2019).

Çay; nemli, tropik ve subtropik bölgelere özgü bir ürün olmasına rağmen çok geniş bir alanda yetiştirilebilecek özelliklere sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı çok geniş bir iklim ağında yetiştiriciliği yapılabilir. Sıcak Akdeniz bölgelerinden, nemli tropik iklime sahip Rusya gibi veya Arjantin kuzey enlemleri, Avusturya güney

enlemlerine kadar geniş alanda yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çay aynı zamanda deniz seviyesinden yaklaşık 2200 metre yükseklikte yetiştirilebilmektedir. Çay bitkisi minimum 1200 mm yağışa ihtiyaç duyar ancak 2500-3000 mm yıllık yağış düzeyi çay yetiştiriciliği için uygun düzey kabul edilir (Hajiboland, 2017). Türkiye dünyada çay üretim alanı bakımından 7. sırada yer almaktadır. Kuru çay üretiminde ise Türkiye dünyada 5. sıradadır. Çay bölgede yaşayan insanların başlıca geçim kaynaklarından biridir. Mayıs ve Ekim aylarında hasadına başlanan çay bitkisi bölge insanının günlük yaşam faaliyetlerinin de belirleyici unsurlarından biri haline gelmiştir. Bölgede tatil, düğün gibi planlar çay toplama dönemine göre düzenlenmektedir (Karaşah, 2019).

Dünyada ülkelere göre kişi başı çay tüketimi değişiklik göstermektedir. “Hindistan Çay Kurulu” verilerine göre kişi başı çay tüketiminde birincilik Türkiye’dedir. Bunun dışında kişi başı en çok çay tüketen diğer ülkeler sırasıyla Libya “2.40 kg.”, Afganistan “2.20 kg.”, Moroko, İngiltere, İrlanda ve Katar “2 kg.” civarlarında, Hong Kong, Tayvan, Sri Lanka, Çin, Şili ve Ukrayna “1 kg.”, Mısır ve Hindistan “800 gr.” şeklindedir. Türkiye ise yıllık kişi başı çay tüketiminde “3,2 kg.” ortalamasıyla dünyada birinci sırada bulunmaktadır (Çay Sektörü Raporu, 2019, s. 4).

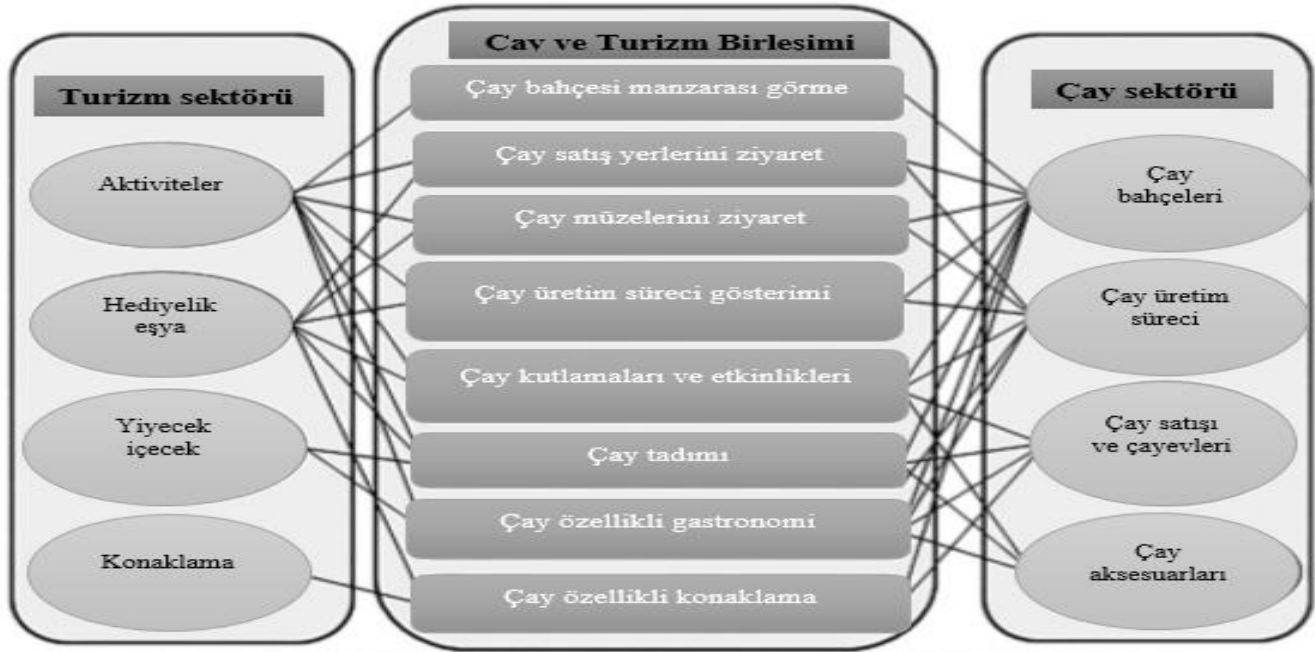
Çay Turizmi

Güçlü sosyal ve kültürel çağrışımlara sahip bir tarım ürünü olarak, çay üretimi ve tüketimi, toplumun ekonomik sürdürülebilirliğini artırmak için turizme entegre olma potansiyeline sahiptir (Su, Wall ve Wang, 2019). Jolliffe (2007) çay turizmini “tarih, gelenekler ve çay tüketimine yönelik ilginin tetiklediği bir turizm türü” olarak ifade etmiştir. Çay turizmine katılmak amacıyla seyahat edenler ise “çay turisti” olarak kabul edilmektedir. Çay tüketimi amacıyla kültür, gelenek ve tarih deneyimleyen turistler “çay turisti” olarak tanımlanmaktadır (Jolliffe, 2007). Çay turizmi kapsamında çay tarlalarında yürüyüş, çay üretim yerlerini ziyaret, çay ritüellerine katılım, çay müzeleri ziyareti ve çay alışverişi gibi aktiviteler gerçekleştirilmektedir (Cheng, Zhang ve Zhang, 2010).

Jolliffe (2003) çay tarihi, çay kültürel mirası ve çay endüstrisini “insanların seyahat amacının çay veya çayla ilgili bir aktivite” olduğu turistik eylemleri çerçevesinde incelemiştir. Çin’de çay turizmi gelişimi, Çin’in 1980’lerin başında dünyaya ulusal açılış politikasını uygulamaya başlamasından bu yana resmen başlamıştır. 1986 yılında Çin’in Zhejiang Eyaletinin başkenti ve aynı zamanda ünlü bir çay yetiştirme ve tüketim alanı olan Hangzhou yerel hükümeti, öncelikle turizm ve kültür amaçlı Çin’in ilk çay müzesini inşa etmeyi planlamıştır. 1990 yılında, Çin Ulusal Çay Müzesi halka açılmıştır. Hangzhou, Çin’in çay kültür başkenti haline gelmiştir. Dünyanın her yerinden, özellikle Japonya ve Güneydoğu Asya’dan, çok sayıda çay turisti Hangzhou’yu ziyaret etmektedir. 1989’da Pekin’de düzenlenen “Çay ve Çin Kültürü” hafta şovu, 33’ten fazla ülke ve bölgeden çay kültürü meraklılarını kendine çekmeyi başarmıştır. Çayla ilgili etkinlikler günümüzde Çin’de çok popüler hale gelmiştir. 2006 yılında Çin’de, çay-kavurma yarışı, çay tadım etkinlikleri, çay malzemeleri sergileri ve çay kültürü festivalleri de dahil olmak üzere, turizm ve ticaret amacıyla 138’ten fazla etkinlik düzenlendiği tahmin edilmektedir (Yu,2005; Shen, 2007; Çince den akt. Cheng, Fox ve Zhang, 2012).

Dünyada çay turizmini başarılı bir şekilde uygulayan ülkeler mevcuttur. Bu ülkelere Çin, Hindistan ve Sri Lanka örnek gösterilebilir (Jolliffe ve Aslam ,2009; Aslam ve Jolliffe 2015; Eröz ve Bozok, 2018; Su vd.,2019). Sri Lanka’da çay ve çay turizmi ülke ekonomisine en çok döviz kazandıran 5 sektörden biridir. Sri Lanka’da bazı oteller çay tarlaları içerisinde kurulmuştur. Ülkede çay turizmi kapsamında harika görseleliğe sahip çay tarlaları turistik ürün olarak pazarlanmaktadır. Bu tarlaları gezmek, fotoğraf çekmek, çay üretim yerlerine ziyaret ve çay üretim sürecini gözlemlemek turistlerin başlıca aktivitelerindedir. Çin’deki çay turizmi uygulamaları ise hem yerli hem de yabancı

turistlerin ilgisini çekmektedir. Çin'deki yerli turistler çay turizmi kapsamında daha ziyade dinlenmek ve çay deneyimleme güdüsüyle seyahat ederken yabancı turistler ise çayın üretim süreci ve hikâyesi, çay rotalarında yürüyüş, çay toplama etkinliklerine katılım güdülerini ile çay turizmine katılmaktadır. Hindistan'ın çay turizmi serüveni ise Hindistan hükümetinin çay politikalarında yaptığı değişimlerin ülkedeki çay üreticilerinin ekonomik durumlarını olumsuz yönde etkilemesi sonucu başlamıştır. Böylelikle alternatif gelir yaratmak için üreticiler çay turizmine yönelmişlerdir. Çay tarlası turu, çay toplama, çay tarlasında konaklama, çay tadımı, yerel halk ile etkileşim gibi birçok doğa aktivitesine katılım fırsatı ile Hindistan çay turizminde kendine yer edinmiştir (Rize Çay Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Kurulması Teknik Yardım Projesi, 2018, s. 6-9).

Şekil 1. Çay ve turizm ilişkisi

Kaynak: Geoffrey, S., Wall, Y. and Wang, Y. (2019) Integrating tea and tourism: a sustainable livelihoods approach, Journal of Sustainable Tourism, 27 (10), p. 1591-1608.

Şekil 1'de çay ve turizm arasındaki ilişki gösterilmektedir. Örneğin turizmle ilgili aktiviteler boyutu ile insanlar çay tarlalarını görmek için, çay müzelerini ziyaret etmek için veya çay üretim sürecini deneyimlemek için seyahat ederek çay turizmi faaliyetine katılabilirler. Şekil 1'e göre yiyecek içecek amaçlı turizme katılan bireyler, çay tadımı yapmak amacıyla veya çay ile üretilmiş çeşitli yiyecek ve içecekleri tadımlamak amacıyla seyahat edebilirler.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi metodu kullanılmıştır. Doküman inceleme süreci beş aşamada gerçekleşmiştir. Aşamalar sırasıyla dokümanlara ulaşma, özgünlüğünü değerlendirme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma basamaklarından oluşmaktadır (Forster, 1995). Araştırmanın evrenini çay turizmi ile ilgili yayınlanmış makaleler, çay ile ilgili hazırlanmış 2015-2019 yıllarına ait ÇAYKUR çay sektörü raporları, Çay İhtisaslaşma Koordinatörlüğü Çay Çalıştay Raporu ve çeşitli internet siteleri oluşturmaktadır. Araştırma bulgularında öncelikle Türkiye'nin çay turizmi ile ilgili hedefleri incelenmiş, atılması planlanan adımlar ve dünyadaki örnekler karşılaştırılmıştır. Daha sonrasında ise Türkiye'de çay turizmi ile ilgili mevcut ve geçmişteki örnekler incelenmiştir. Sonuç kısmında ise Türkiye'nin çay turizmi ile ilgili potansiyeli tartışılmış ve çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma alternatif bir turizm türü olarak çay turizminin Türkiye’de uygulanabilirliğini ve Türkiye’nin çay turizmi potansiyelini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın amacına yönelik olarak doküman incelenmesi yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın amacına uygun olarak alan yazın incelemesi ve doküman incelemeleri sonucu ulaşılan sonuçlar ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

Türkiye’nin Çay Turizmindeki Hedefleri ve Potansiyeli

Türkiye’de çay turizmi için ön plana çıkan ilimiz Rize’dir. Rize tek başına Türkiye çay üretiminin %60’ını karşılamaktadır. Çay turizminde değerlendirilebilecek diğer bir ilimiz ise Trabzon’dur. Türkiye’nin çay alanlarının yaklaşık %20’si Trabzon ilindedir. Türkiye Çay İşletmeleri Genel Müdürü tarafından basına “ Turizm ihtiyaçlarında artık doğa ile baş başa kalma, doğayı tanıma, doğada kalma, daha sağlıklı bir tatil geçirme şeklinde planlar yapılmaktadır. Bunun da adresi Doğu Karadeniz’dir. Cazibe merkezi haline gelen başta Rize olmak üzere Doğu Karadeniz, Arap ülkelerinin ilgisini çeken bir hal almıştır. Biz de yüzde 95’i çay tarımı olan tarımsal alanlarımızı turizmle entegre etmek istiyoruz. Artık çay turizmi diyerek yeni bir turizm anlayışını ortaya koyuyoruz. Bununla ilgili çay köyleri oluşturacağız” açıklamasında bulunmuştur (aa.com.tr).

Bu proje kapsamında çay köylerinde ziyaretçilere ahşap doğal mimaride inşa edilen konaklama işletmelerinde konaklama imkânı sağlanacağı gibi çay ikramı, çay tarlalarında yürüyüş, çay toplama gibi aktivitelerinin de sunulacağı bildirilmiştir.

Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi koordinatörlüğünce düzenlenen Çay İhtisaslaşma Koordinatörlüğü Çay Çalıştayı (2019) raporunda Türkiye’de çay turizmini yaygınlaştırmak amacıyla yapılması planlanan eylemler ve dikkat çeken konular şu şekildedir:

Fırsat: Turistik tüketici davranışlarında kitle turizmine olan ilgi azalırken alternatif turizm türlerine yönelim artmaktadır. Özellikle turistler doğa temelli turizm türlerine daha fazla ilgi göstermektedir. Bu kapsamda alternatif bir turizm türü olarak çay turizmi çay üretilen şehirlerde turistik çekim yeri unsuru olarak değerlendirilebilir.

Sorun: Ülkemizde “çay” turizm türleri içerisinde değerlendirilmemektedir. Bundan dolayı çaydan turistik bir ürün olarak yeterince ekonomik girdi sağlanamamaktadır.

Çözüm Önerileri: Türkiye’de çay turizmini yaygınlaştırmak ve bu potansiyelimizi değerlendirmek amacıyla raporda şu öneriler geliştirilmiştir:

- Kurulacak olan çay köylerine gelen turistler çay kesimi yapabilecek ve planlanan bir butik çay üretim tesisinde çay üretim sürecini deneyimleyebilecek.
- Turistlerin topladıkları çay özel olarak paketlenip hatıra hediyeelik eşya olarak turiste sunulacak.
- Turistlere özel çay tadım alanlarında çay ikramı yapılacak.
- Çay tarlaları arasında yöre mimarisine uygun tesislerde turistler ağırlanacak.
- Turistler çay tarlaları arasında yürüyüş yapabilecek.

- Çay köylerde SPA merkezleri faaliyete geçirilecek ve çayın tedavi edici özelliklerinden yararlanılacak.
- Çayın özelliklerinin vurgulandığı hediyelik eşyalar üretilecek ve özel satış alanında turistlere sunulacak.
- Çaylardan farklı genotiplerde gastronomi turizmi kapsamında turistik ürünler üretilecek.
- Yerel üreticileri desteklemek amacıyla ürettikleri ürünlerin çay köylerde satışı yapılacak.
- Çay köy projesi hayata geçirildikten sonra farklı alanlarda yaygınlaştırılması sağlanacak.
- Bölgeye özgü “minci” ve “laz böreği” ile ilgili çay köy içerisinde tanıtım ve satış hizmetleri verilecek.
- Çay köy içerisinde geleneksel tulum çalgısı üretimi yapılacak ve Karadeniz’in kendine has “formulaz” yarışları çay köylerde organize edilecek.
- Oluşturulacak çay kafeteryasının geleneksel Türk çay bardağı mimarisinde oluşturulması sağlanacak.
- Çay hasadı şenlikleri düzenlenerek geleneksel hale getirilecek.
- Rize’de çay sokağı oluşturulacak.

Hazırlanan raporda dünyada çay turizmi ile ilgili başarılı eylemler gerçekleştiren Sri Lanka, Çin ve Güney Kore’deki bazı uygulamaların Türkiye’de gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu başarılı örnekler şu şekildedir:

- Sri Lanka’da kullanılmayan eski çay fabrikaları otele dönüştürülerek turistik amaçlı kullanılmaktadır. Türkiye’de de bu kapsamda kullanılmayan çay fabrikaları otele dönüştürülmelidir.
- Çin’de çay turizmi kapsamında otel bünyesindeki SPA alanlarında çayın tedavi edici özelliklerinden yararlanılmaktadır. Türkiye’de de benzer uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Güney Kore’de çay tarlaları arasında kurulan mağazalarda çay içerikli gıda ürünleri satılmaktadır. Ülkemizde de benzer uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

Tablo 1. Dünyada en geniş çay tarımı alanına sahip 10 ülke

	Ülke	Tarım Alanı (Hektar)	%	Üretim Miktarı(Ton)	%
1	Çin	2.240.594	55.66	2.414.802	40.56
2	Hindistan	585.907	14.29	1.252.174	21.03
3	Sri Lanka	231.628	5.65	349.308	5.87
4	Kenya	218.500	5.33	473.000	7.94
5	Vietnam	118.824	2.9	240.000	4.03
6	Endonezya	117.268	2.86	144.015	2.42
7	Myanmar	86.219	2.1	102.404	1.72
8	Türkiye	76.361	1.86	243.000	4.08
9	Kongo	60.473	1.48	3.201	0.05
10	Bangladeş	60.059	1.47	64.500	1.08
	Toplam	3.795.533	92.6	5.286.404	88.78
	Dünya Toplamı	4.099.230	100	5.954.091	100

Kaynak: (Demirçivi, 2018, s. 132)

Tablo 1’de Türkiye’nin dünyada 8. en çok çay tarımı alanına sahip olan ülke olduğu görülmektedir. Ülkemizde geniş çay arazileri bulunmaktadır. Türkiye’nin bu çay tarım arazilerinden belirli bir kısmını “çay turizmi” için tahsis etmesi ve pazarlama çalışmalarını bu yönde sürdürmesi oldukça yararlı olabilir. Çay İhtisaslaşma Koordinatörlüğü Çay Çalıştayı’nda (2019) alınan kararlar doğrultusunda turizm amaçlı çay köylerinin kurulması önerisi faaliyete geçirilerek bu alandaki kaynaklarımız daha etkili ve farklı açılardan değerlendirilebilir.

Tablo 2. Türkiye’de illere göre çay tarlası alan ve üretici sayısı

İli	Çaylık alan (Dekar)	%	Üretici Sayısı	%
Rize	527.715	67,23	126.531	63,38
Trabzon	150.237	19,12	46.816	23,45
Artvin	91.343	11,56	19.171	9,60
Giresun	16.332	2,08	7.102	3,56
Ordu	66	0,01	25	0,01
Toplam	785.693	100	199.645	100

Kaynak: ÇAYKUR Çay Sektörü Raporu (2019)

Türkiye’de en çok çay tarlası ve çay üreticisi sırasıyla Rize ve Trabzon illerinde bulunmaktadır. 2019 verilerine göre çay tarımı yapan toplam kişi sayısı 199.645 kişidir. Buradan çayın bölgede ekonomik açıdan oldukça önemli ve birçok ailenin geçim kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Çay turizmi ile birlikte bölgede alternatif bir turizm hareketliliği sağlanacak ve çay üreticileri için farklı bir gelir kapısı sağlanmış olacaktır.

Tablo1 ve Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’nin çay turizmi potansiyelinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çay turizmi açısından ülkemizde beşeri ve doğal kaynakların yeterli olduğu görülmektedir.

Türkiye’de Çay Turizmi İle İlgili Geçmiş ve Mevcut Örnekler

Türkiye’de çay turizmi kapsamında çay yetiştirilen illerde çay festivali veya şenlikleri düzenlenmektedir. Bölgeye yönelik düzenlenen turlar kapsamında gününbirlik çay fabrikası ziyareti ve çay tadımı yapılmaktadır. Aynı zamanda bölgede bazı çay tarlaları turistler tarafından ziyaret edilebilmektedir. Rize’de çay müzesi çayın serüvenini turistlerle buluşturmaktadır.

Uluslararası Rize Çay, Turizm ve Yaz Sporları Festivali

Uluslararası Rize Çay, Turizm ve Yaz Sporları Festivali’nin 2019 yılında 30’uncusu düzenlenmiştir. Bu festival kapsamında ziyaretçilere elle çay üretimi ile ilgili eğitim verilmektedir. Festival kapsamında çay tarlalarında yürüyüş programı düzenlenmektedir. Bunun dışında festivalde konser, animasyon ve çeşitli turnuvalar gibi rekreatif etkinliklerle ziyaretçilerin güzel deneyimler elde etmeleri sağlanmaktadır.

Forum Trabzon Çay Festivali

2019 yılında düzenlenmeye başlanılan festivalin geleneksel hale getirilmesi planlanmaktadır. Festival kapsamında çay içeren lezzetli tarifler, çay demleme ve çay sunumu, çay ile güzellik sırları hakkında ziyaretçilere bilgiler verilmektedir. Festival kapsamında geleneksel Karadeniz atma türkü yarışması ve tavla turnuvası düzenlenmiştir.

Çeçeva Haremtepe Çay Tarlası Örneği

Rize’de bir çay üreticisinin çay tarlası ve çay tarlasının içerisinde konumlandığı ahşap ev sosyal medyada çokça paylaşılarak turistik bir çekim yeri haline gelmiştir. Sosyal medyada ünü giderek artarak ziyaretçi akımına uğramaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler daha ziyade fotoğraf amaçlı gelmektedir. Ziyaretçiler çay tarlasında keyifli zaman geçirip oradan ayrılmaktadırlar (ntv.com.tr). Fakat turistler için konaklama imkânı henüz bulunmamaktadır.

Çaykur Çay Müzesi

Müze iki kattan oluşmaktadır. Müzenin içerisinde dünden bugüne çay üretiminde kullanılan makine ve aletler sergilenmektedir (kulturportali.gov.tr/).

Bölgeye Yönelik Seyahat Acentelerin Düzenlediği Tur Programlarında Çay Fabrikası Ziyareti ve Çay Tadımı

Doğu Karadeniz turu düzenleyen birçok seyahat acentesinin tur programında Rize veya Trabzon'da bulunan çay fabrikalarına ziyaret tur programı içerisine dâhil edilmektedir. Bu kapsamda turist grupları fabrikada çay üretim sürecini deneyimlemekte ve yetkililerden çay üretimi hakkında bilgiler alabilmektedir. Turistler fabrikaların ürettiği ürünleri satın alabilmekte, tadımlayabilmekte ve çeşitli hediyelik hatıra eşyaları satın alabilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde çay turizmi henüz tam olarak bilinmese de küçük çaplı çay turizmine yönelik etkinlikler yapılmaktadır. Fakat Türkiye çay turizminde büyük ilerlemeler gösterebilecek potansiyele sahiptir. Ülkemiz çay turizmi çerçevesinde Türk çay kültürü, geniş ve harika doğal güzellikler sunan çay tarlaları, alternatif birçok aktivite yapma imkânıyla çay turizminde çok daha fazlasını yapabileceğine sahiptir. Şimdilik çay turizmindeki güçlü yönlerimiz asgari düzeyde kullanılmakta olsa da çay turizmine yönelik bir farkındalığın olduğu görülmektedir. Dünyada çay turizmine yönelik iyi uygulamalar gösteren ülkeler mevcuttur. Çay turizmi de artık alternatif bir turizm türü olarak görülmektedir.

Ülkemizde alternatif turizm uygulamalarına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu çalışmalarda çay turizmine yönelik de özel bir alan ayrılmalıdır. Günümüzde turizm eğilimi doğaya yönelik olarak dönüşmektedir. Bu kapsamda çay tarlaları ve sunduğu eşsiz güzellik bölgeye uygun mimaride konaklama işletmeleri (bungalov, pansiyon) ile desteklenmelidir. Çay turizminde lider ülke olmaya yönelik birçok imkânımız bulunmaktadır. Ülkemizde yöre kültürünü de kısmen şekillendiren ve yöre kültürüyle bütünleşmiş olan çay turistik bir ürün olarak daha iyi pazarlanabilir. Dünyadaki benzer uygulamalar zengin Karadeniz kültürü ile harmanlanıp turistik bir ürüne dönüştürülmelidir. Karadeniz müziği, çay ile bütünleşmiş mutfağı ve geleneksel kıyafetleri ile Doğu Karadeniz Bölgesi çay turizminde birçok çekiciliği barındırmaktadır.

Esasında bölgede çay turizmi ile ilgili etkili olabilecek kararlar rapor olarak hazırlanmıştır. Bu kararlardan "Türkiye'nin Çay Turizmindeki Hedefleri" bölümünde detaylıca bahsedilmiştir. Bahsedilen kararlar kâğıt üzerinde kalmayıp faaliyete geçildiğinde çay turizminde istenilen noktaya varılmış olunacaktır.

Çay turizmi ile ilgili akademik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Nispeten İngilizce olarak ele alınmış makalelerin sayısı daha fazladır (Su vd., 2019; Datta, 2018; Sultana ve Khan, 2018; Fernando, Kumari ve Rajapaksha, 2017; Sharma ve Bhowmick, 2016; Aslam ve Jolliffe 2015; Cheng vd., 2010; Jolliffe, 2007). İngilizce ele alınmış makaleler ağırlıklı olarak Çin, Hindistan ve Sri Lanka'daki yazarlarca gerçekleştirilmiştir. Fakat Türkçe ele alınan eser sayısı oldukça azdır (Karaşah, 2019; Eröz ve Bozok, 2018; Kaygısız, 2018). Turizm, ekonomi, bölgesel kalkınma, çevre bilimi, sürdürülebilirlik, gastronomi vb. konular üzerinde çalışma yapan veya ilgi duyan araştırmacılara çay turizmi üzerine araştırma yapmaları ve bu turizm türünde farkındalığı artırmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aslam, M.S.M., & Jolliffe, L. (2015). Repurposing colonial tea heritage through historic lodging. *Journal of Heritage Tourism*, 10(2), 111-128.

- Cheng, S., Xu, F., Zhang, J., & Zhang, Y. (2010). Tourists' attitudes toward tea tourism: a case study in Xinyang, China. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(2), 211-220.
- Cheng, S., Hu, J., Fox, D., & Zhang, Y. (2012). Tea tourism development in Xinyang, China: stakeholders' view. *Tourism Management Perspectives*, 2 -3,28-34.
- Datta, C. (2018) Future prospective of tea-tourism along with existing forest-tourism in Duars, West Bengal, India. *Asian Review of Social Sciences*, 7 (2), 33-36.
- Demirçivi, M.B.(2018). Ekonomik bir değer olarak çay, Altaş. A. (Ed.) *Tüm yönleriyle çay ve çay turizmi* içinde (ss. 130-141). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Doğan, S. (2018). Çayın tanımı ve tarihçesi. Altaş, A. (Ed.), *Tüm yönleriyle çay ve çay turizmi* içinde (ss. 2-8). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Eröz, S., & Bozok, D. (2018). Çay turizmi ve Rize ili potansiyeli. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (3), 1159-1176.
- Fernando, P.I.N., Kumari, K.W.S.N., & Rajapaksha, R.M.P. D.K. (2017). Destination marketing to promote tea tourism socio-economic approach on community Development. *International Review of Management and Business Research*, 6(1), 68-75.
- Forster, N. (1995). *The analysis of company documentation*. In Casell, C. and Symon, G. (Eds.). *Qualitative methods in organizational research: A Practical Guide*, London: Sage.
- Geoffrey, S., Wall, Y., & Wang, Y. (2019). Integrating tea and tourism: a sustainable livelihoods approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 27 (10), 1591-1608.
- Hajiboland, R. (2017). Environmental and nutritional requirements for tea cultivation, *Folia Hort*. 29(2), 199-220.
- Jolliffe, L. (2007). *Tea and tourism: Tourists, traditions and transformations*. Clevedon, UK: Channel View Publications.
- Jolliffe, L., & Aslam, M.S.M. (2009). Tea heritage tourism: evidence from Sri Lanka. *Journal of Heritage Tourism*, 4(4), 331-344.
- Karaşah, B. (2019). Kırsal Turizm kapsamında çay turizminin değerlendirilmesi: Artvin örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 38 (12), 1169-1175.
- Kaygısız, N.(2018). Çay Turizmi. Altaş, A. (Ed.) *Tüm yönleriyle çay ve çay turizmi* içinde (ss. 75-84). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özçırak, M. (2019). *Çay sektörü ve Türkiye ekonomisi* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Özyazıcı, M. A., Sağlam, M., Dengiz, O., & Erkoçak, A. (2014). Çay tarımı yapılan topraklara yönelik faktör analizi ve jeoistatistik uygulamaları: Rize ili örneği. *Toprak Su Dergisi*, 3 (1), 22-23.
- Oğuz, T. (2020). Kırsal Turizm. Olcay, A. (Ed.) *Alternatif turizm* içinde (ss.303-324). Ankara: Detay Yayıncılık
- Su, M. M., Wall, G., & Wang, Y. (2019). Integrating tea and tourism: A sustainable livelihoods approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(10), 1591-1608.

Sharma, S.K., & Bhowmick, S. (2016). *Tea tourism in Darjeeling. IJARIE*, 2(4), 1120-122.

Sultana, S., & Khan, S. R. (2018) Factors determining tourism: A framework to promote tea tourism destination in Chittagong. *Global Journal of Management and Business Research*, 18(1), 2249-4588.

Çay Sektörü Raporu (2015). <http://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/Dosya/Yayinlar/104.pdf> 06.07.2020 tarihinde alınmıştır.

Çay Sektörü Raporu (2019).

<http://www.caykur.gov.tr/Pages/Yayinlar/YayinDetay.aspx?ItemType=5&ItemId=721> 06.07.2020 tarihinde alınmıştır.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Çay İhtisaslaşma Koordinatörlüğü Çay Çalıştayı (2019). Çalıştay Sonuç Raporu, <http://cayihtisas.erdogan.edu.tr/Files/ckFiles/cayihtisas-erdogan-edu-tr/%C3%87AY%20%C3%87ALI%C5%9ETAYI%20K%C4%B0TAP%C3%87I%C4%9EI.pdf> 08.07.2020 tarihinde alınmıştır.

Rize Çay Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Kurulması Teknik Yardım Projesi (2008). *Çay turizmi stratejisinin ve eylem planının geliştirilmesi*, <https://www.rtb.org.tr/uploads/files/791->

Tea Tourism: Evaluation on Applicability in the Eastern Black Sea Region

Ali İSKENDER

Atatürk University, Faculty of Tourism, Kastamonu /Turkey

Extensive Summary

Introduction

Tea tourism is an alternative tourism type that can be developed on the Eastern Black Sea Region in Turkey, especially in Rize and Trabzon with appropriate infrastructure, climate and environmental conditions. Tourism in the Eastern Black Sea region is predominantly nature-based or culture-based. The region has many opportunities and natural areas especially in terms of plateau tourism. Today, people are in search of diversity in tourism. After a while, people want to participate in different tourism types. Tourism sector tries to respond to this demand from people with alternative tourism types or special interest tourism types.

It is known that there are plenty of resources in terms of tea tourism in the East Black Sea Region, although it has not been fully spread yet. Tea is one of the main sources of income for the people of the region. It is known that tea is grown more than 90% of the agricultural lands in Rize. In this regard, tea tourism has a structure that can create an additional income for the local people who are busied with tea farming. Tea tourism, which offers a new opportunity to increase tourism diversity, is one of the important alternative tourism types in the region. Good examples of tea tourism are available in China, India, Sri Lanka and South Korea. Tea tourism is one of the alternative tourism types accepted in these countries. In China, boutique accommodation enterprises operate within or near tea cultivated areas within the scope of tea tourism. At the same time, the healing properties of tea are used in the country's SPA centers.

Motivation tools of “tea tourists” who participate in tea tourism in general; tea tasting, walking in tea plantations, experiencing traditional tea rituals, experience tea production process, tea collection experience, taking photos and shopping tea. In our country, it is thought that tea is not used at a sufficient level for touristic purposes or its potential cannot be evaluated.

The Eastern Black Sea Region has limited opportunities in industry and agriculture. In this context, it can be claimed that economic mobility in the region will be provided with tea tourism. Realizing the opportunities in tea tourism recently, the local governments discuss what can be done within the framework of this type of tourism.

Method

In this study, document review method, one of the qualitative research methods, was used. Document review process took place in five stages. Stages consist of accessing documents, evaluating their originality, understanding documents, analyzing data and using data, respectively.

Conclusion and Suggestions

Although tea tourism is not yet fully known in our country, small-scale tea tourism activities are held. But Turkey has the potential to show great progress in tea tourism. Within the framework of our country's tea tourism, Turkish tea culture has the potential to do much more in tea tourism with its wide and wonderful natural beauties, with the

opportunity to do many alternative activities. For now, although our strengths in tea tourism are used to a minimum, there is an awareness of tea tourism in Turkey.

Studies on alternative tourism practices in our country have gained speed. In these studies, a special area should be reserved for tea tourism. Today, the tourism trend is turning towards to nature. In this context, tea fields and its unique beauty should be supported with accommodation enterprises (Bungalows, pensions etc.) in architecture suitable for the region. We have many opportunities to be the leading country in tea tourism. In our country, tea, which partially shapes the local culture and integrated with the local culture, can be marketed better as a touristic product. Similar practices in the world should be blended with rich Black Sea culture and turned into a touristic product. The Black Sea Region has much appeal in tea tourism with its cuisine integrated with tea, music and traditional clothes.

“Tea Specialization Coordinatorship Tea Workshop” organized by Recep Tayyip Erdoğan University in 2019. In the report the following recommendations have been developed in order to promote tea tourism in Turkey

- Tourists coming to the tea villages to be established will be able to cut tea and experience the tea production process at a planned boutique tea production facility.
- The tea collected by the tourists will be specially packaged and presented as a souvenir gift to the tourist.
- Tea will be served in the special tasting areas for tourists.
- Tourists will be hosted among the tea plantations in facilities suitable for the local architecture
- Tourists will be able to walk among tea plantations
- SPA centers will be activated in tea villages and the therapeutic properties of tea will be used.
- Souvenirs that emphasize the features of tea will be produced and presented to tourists in the private sales area.
- Touristic products will be produced within the scope of gastronomic tourism in different genotypes from teas
- The traditional products will be sold in tea villages in order to support local producers.
- After the Tea village project is launched, it will be made widespread in different areas.
- Promotion and sales services will be provided in the tea village about “minci” and “laz pastry” specific to the region.
- Traditional “Tulum” will be produced in the tea village and the unique “formulaz” races of the Black Sea will be organized in tea villages.
- The tea cafeteria will be created in the traditional Turkish tea glass architecture.
- Tea harvest festivals will be organized and made traditional
- Tea street will be established in Rize
- Old tea factories that are not used in Sri Lanka are converted into hotels and used for touristic purposes. Unused tea factories in this context, Turkey should be converted into a hotel.

- In the scope of tea tourism in China, the therapeutic properties of tea are used in the SPA areas of the hotel. Similar practices also should be implemented in Turkey.
- Tea-based food products are sold in stores established among tea plantations in South Korea. Similar practices should be carried out in our country.

When academic studies on tea tourism are examined, it is seen that it is not at a sufficient level. The number of articles in relatively English is higher (Su et al. 2019, Datta, 2018; Sultana and Khan, 2018, Fernando et al. 2017, Sharma and Bhowmick, 2016; Aslam and Jolliffe 2015; Cheng et al. 2010; Jolliffe, 2007). The articles dealt with English were mainly made by authors in China, India and Sri Lanka. However, the number of works in Turkish is quite low (Karaşah, 2019; Eröz and Bozok, 2018; Kaygısız, 2018). Researchers who study or are interested in topics such as tourism, economy, regional development, ecology, sustainability, gastronomy etc. are recommended to conduct research on tea tourism and increase awareness in this type of tourism.